
30 april 1980 en de journalistiek, kanttekeningen bij het journalistieke perspectief

Godfried Engbersen
Ed van de Beek
Romke van der Veen

1. Inleiding

Sociologie en journalistiek. 'Stel nu eens', schreven Martje Breedts Bruyn en Emma Brunt een aantal jaren geleden, 'dat onze samenleving verdween, bijvoorbeeld omdat de dijken breken, en dat vorsers uit een ander werelddeel na vijftig jaar alleen alle jaargangen van de Sociologische Gids zouden terugvinden, in een zeewaardige kist ronddobberend op de golven. Welk beeld zouden ze dan krijgen van onze maatschappij? Een mens huivert ervan. Er is inderdaad heel wat te zeggen voor de hypothese dat – goede! – journalisten de chroniqueurs en analytici zijn van hun tijd: op de hoogte, belezen, nieuwsgierig, onconventioneel, goede waarnemers. Kortom, de *all-round* intellectuelen die sociologen zo vaak niet zijn'¹. Breedts Bruyn en Brunt voegden met hun hypothese een interessant element toe aan de bekende kritiek die van journalistenzijde op de sociologie ('triviaal' en 'onleesbaar') wordt uitgeoefend: journalisten zouden weleens, méér dan sociologen, de chroniqueurs en analytici zijn van hun tijd.

Deze hypothese verdient nadere toetsing en aandacht, al was het alleen maar omdat zij past in een ontwikkeling, waarin de sociologie voorzichtig lonkt naar de journalistiek².

De journalistiek en 30 april 1980. Laten we nu eens een belangrijke (Nederlandse) maatschappelijke gebeurtenis bij de kop nemen, waar veel over geschreven is, die moeilijk te voorzien was en waarover de sociologie zeer weinig te melden had: 30 april 1980³. Wat kan nu gezegd worden van journalisten als chroniqueurs en analytici van 30 april 1980?

Wij deden onderzoek naar 'de boodschappers' van 30 april 1980. 12 media werden geanalyseerd (Algemeen Dagblad, Elseviers Magazine, Haagse Post, NRC-Handelsblad, Nieuwsblad van het Noorden, NOS, Parool, Stad Radio Amsterdam, Telegraaf, VARA, Volkskrant en Waarheid)⁴ en 38 journalisten werden geïnterviewd⁵. De journalisten van deze media mogen worden gerekend tot het topje van de Nederlandse journalistiek.

2. De boodschappers van 30 april 1980

Wie en waarom. Twee voor de hand liggende vragen dringen zich op wanneer we terugdenken aan 30 april 1980: wie waren de deelnemers aan de ongeregelde heden en waarom konden op die bewuste dag dergelijke ernstige ongeregelde heden ontstaan? De laatste vraag wat algemener en minder causaal geformuleerd: wat kan gezegd worden over mogelijke motieven en achtergronden?

De eerste vraag stond onder andere centraal in een literatuurstudie van Y. Starrenburg ten behoeve van de WRR. De onderzochte literatuur bestond uit commentaren en berichtgeving uit dag- en weekbladen, enige publikaties in tijdschriften (Binnenlands Bestuur, Nederlands Juristenblad, Radikaal) en de radio- en tv-interviews die zijn gepubliceerd c.q. uitgezonden vanaf de avond van 30 april 1980 tot en met 13 juni 1980⁶. Wat leverde deze vracht aan (voornamelijk) journalistieke informatie op? We citeren nu integraal: 'Het wordt uit de publikaties niet duidelijk wie de deelnemers waren. Naast typeringen als relschoppers, oproerkraaiers, raddraaiers, straatschenders, worden de deelnemers omschreven als misschien behorend tot de onderkant van de samenleving, de werkloze jeugd zonder perspectief, de ontmoedigen, de teleurgestelden, de rancuneuzen en wordt een vergelijking getrokken met de mensen die rellen veroorzaken bij voetbalwedstrijden.

Leeftijd: Hier en daar spreekt men van jongeren en jeugdigen, 1x wordt '12 of 13 jaar' genoemd; de leeftijd bij de arrestanten liep van 15 tot 43 jaar, met een piek bij 20 jaar en jonger.

Sekse: 1x worden meisjes als deelnemers genoemd.

Beroep: Met zekerheid is alleen van de arrestanten iets te zeggen, dat wil zeggen van degenen die een beroep opgaven: scholier, student, leerling-journalist, corrector, slager, manager, dakdekker, fabrieksarbeider, onderwijzer,

Krakers: Kraakgroepen worden genoemd als deelnemers en/of aanstichters; anderen menen dat het niet de 'correct formulerende' of 'redelijk argumenterende' krakers geweest kunnen zijn.

Organisatie: (het vermoeden van) een organisatie komt meerdere keren ter sprake: autonomen, anarchistische groeperingen, de 'beweging van tachtig', worden met name genoemd⁷.

Tenslotte heeft Starrenburg in de berichtgeving gevonden dat het merendeel van de arrestanten heeft verklaard bij toeval in de ongeregelde heden te zijn terechtgekomen⁸. Het zo ontstane plaatje kan met behulp van de analyse van Bovenkerk nog summier worden aangevuld⁹:

- ruim de helft van de arrestanten komt van buiten Amsterdam.
- Bovenkerk is daarbij ook nog een gastarbeider, 3 werklozen, een magazijnbediende, een steenhouwer, een timmerman, een leraar en een aannemer tegengekomen in de berichtgeving over 30 april.

Het resultaat mag zeer mager genoemd worden. Er is een volstrekt gebrek aan enige exacte gegevens. Breedt Bruyn en Brunt hebben evenwel gesuggereerd dat journalistieke produkten 'levensechter' zouden zijn dan sociologische verhandelingen¹⁰. Daarom: hoe werden ze benoemd en beschreven?¹¹ Het meest veelvuldig verschijnt het begrip 'demonstranten' in de krant. Het is een weinig geladen begrip dat een zekere neutraliteit beoogt en slechts wil zeggen dat mensen zich voorstander betonen van of ageren tegen een bepaalde zaak. Desalniettemin veronderstelt het begrip 'demonstranten' dat er sprake is van een bepaalde motivatie en een bepaalde doelstelling bij de demonstrerende mensen. Hoezeer deze kwalificatie is uitgegroeid tot een 'afstandelijke' journalistieke typificatie, die op zich zelf niets duidelijk maakt, blijkt uit de vele andere naamgevingen die daartegen worden afgezet: 'oproerkraaiers' (Algemeen Dagblad), 'het geteisem', 'rioolratten aller landen' (Elseviers Magazine), 'de frontsoldaten van het straatoproer' (Haagse Post), 'rel-beluste jongeren', 'oproerkraaiers met de bekende gezichten van de voorgaande rellen' (NRC-Handelsblad), 'straatterroristen' (Nieuwsblad van het Noorden), 'de belagers' (Parool), 'zuiver op rellen beluste jongeren' (De Telegraaf), 'loslopende matters' (Volkskrant). De kwalificaties van de deelnemers aan de ongeregelde heden lijken gekozen op hun zinledigheid: 'geteisem', 'loslopende matters' etc., een reeks van typering die eigenlijk evenzovele vragen oproepen. Duidelijke 'common-sense' begrippen die, zonder dat ook maar ergens te expliciteren, bedoelen te zeggen dat degenen die daar met stenen gooiden of anderszins aan de rellen deelnamen, dat geheel zonder motief deden. De connotatie van genoemde kwalificaties wordt bij een groot aantal bladen versterkt door de context waarin dergelijke uitlatingen worden gedaan. In een groot aantal artikelen wordt gebruik gemaakt van de dichotomieën 'orde-chaos' en 'sprookje-rellen' om de gebeurtenissen op 30 april te duiden. Het ordelijke verloop van de plechtigheden: '(...) de koningin die binnenschreed, precies zoals het protocol dat wilde', 'Beatrix (...) deed wat van haar werd verwacht' en daartegenover 'de Amsterdamse zootjes ongeregeld' en 'relle-rige onzinnigheid'¹².

Op de tweede plaats hebben alle media meer of minder expliciet gebruik gemaakt van de 'oorlogsmetafoor' om de ernst van de situatie op 30 april 1980 te benadrukken: 'gedegenereerde relratten, zoals die welke een rol speelden in het München van Hitler' (Elseviers Magazine), 'staat van oorlog' (NRC-Handelsblad), 'geur van oorlog' (Volkskrant). Toch zal niemand durven beweren dat er werkelijk sprake was van oorlog. In de journalistieke berichtgeving werd niet-fictie aangelengd met fictionele indicaties¹³. Het resultaat daarvan heeft vele fraaie stijlbloempjes te zien gegeven, dat kan niet ontkend worden. Maatschappelijke ongeregelde heden blijken keer op keer een uiterst vruchtbare voedingsbodem voor journalistieke hoogstandjes, waarbij de grens tussen 'fiction' en 'non-fiction' definitief lijkt vervaagd. De verleiding is dan ook groot om uitgebreid te

citeren uit het 30 april-materiaal, we zullen dat op deze plaats niet doen en slechts volstaan met de constatering dat de beschrijvingen van de deelnemers aan de ongeregeldeheden weinig gegevens opleveren om de 'wie-vraag' te beantwoorden.

Nu de tweede vraag: welke mogelijke motieven en achtergronden werden door de media naar voren gebracht? De kwalificaties van de deelnemers en de context waarin hun daden zijn beschreven geven aanleiding tot de veronderstelling dat de betrokken journalisten van mening zijn dat het hier gaat om zinloos en doelloos gedrag: 'het ging nergens om en het kwam nergens uit voort'. In tegenspraak tot deze simpele verklaring vinden we echter in dezelfde media ook pogingen tot verklaring van de gebeurtenissen van een geheel andere orde. Een aantal niveaus onderscheidend, kan de volgende reconstructie gemaakt worden van de achtergronden en oorzaken die genoemd werden in de berichtgeving rond 30 april in de door ons geanalyseerde media¹⁴:

- 'Internationale verhoudingen'.
 - internationale spanningen en energieschaarste (forum VARA-Radio Stad).
- 'Algemeen maatschappelijk'.
 - diepergaande onvrede met de maatschappij (AD).
 - cultuurstrijd met sociaal-economische achtergronden (Volkskrant).
 - monarchie roept verdeeldheid en verminderde tolerantie op (Volkskrant).
 - 'permissive society' en opkomst Zwart-Front-ideologieën (EM).
 - werkloosheid, legitimiteitscrisis van de overheid, crisis van de rechtsorde, het eigendomsrecht, het geleide kapitalistische systeem (forum VARA-Radio Stad).
- 'Overheidsbeleid' (landelijk en gemeentelijk).
 - falend overheidsbeleid inzake huisvesting (EM en VARA-Radio Stad).
 - slap beleid Amsterdams gemeentebestuur (Telegraaf).
 - militair denken overheid (Waarheid).
- 'Kraakbeweging'.
 - krakers niet schuldig (EM, Waarheid).
 - tegenstelling krakers - kroning te simpel (NRC, NvN, AD).
 - krakers hebben bijdrage geleverd aan explosieve sfeer (NvN).
 - mentale verbindingslijn tussen bepaalde aspecten van het kraakverschijnsel en het gewelddadig nihilisme op 30 april (Parool).
 - kraakbeweging gedeeltelijk verantwoordelijk (Telegraaf).
- 'Media'.
 - ophitsende uitzending VARA-Radio Stad (EM, Telegraaf en Parool).
 - hetze vooraf in rechtse pers (Waarheid).
 - media hebben vooral sfeer stormrijp gemaakt (EM).
- 'Kinkerstraat'.
 - overhaaste inzet ME in de Kinkerstraat (NRC, Parool, Waarheid en VARA-Radio Stad).

– ‘Geschiedenis en toekomst’.

- Amsterdamse traditie van het volksoproer (NRC).
- Palingoproer (Haagse Post).
- Amsterdam en het aardappeloproer en het palingoproer (forum VARA-Radio Stad).
- De Franse Revolutie (‘De Franse revolutie is begonnen met stenen gooien. Daar is het mee begonnen en niet met denkers, die hebben het achteraf bedacht’) en Serajewo (‘Hebben we het hier vandaag over onbenullige incidenten of hebben we het over meer. Ik herinner me dat ooit een graaf in Serajewo is vermoord. Lijkt me een lullig incident, maar het staat nog in de geschiedenisboekjes’) (in forum VARA-Radio Stad).
- De vooravond van een derde wereldoorlog (forum VARA-Radio Stad).

De bovenstaande reconstructie levert een bizar beeld op, vooral omdat vele verklaringen elkaar niet direct logisch ondersteunen. Alles lijkt met alles samen te hangen. Er is enige verbeeldingskracht voor nodig om het ME-optreden in de Amsterdamse Kinkerstraat in relatie te zien met internationale spanningen en om de ‘*permissive society*’ in één adem te noemen met de opkomst van Zwart-Front-ideologieën en de media die de sfeer stormrijp zouden hebben gemaakt.

Daarnaast is er bij een aantal media een zekere discrepantie te signaleren tussen de kwalificaties van de deelnemers aan de ongeregelde heden en de maatschappelijke achtergronden die in diezelfde media zeer globaal worden aangeduid. Zo zijn bijvoorbeeld de ‘reltrappers’ en de ‘loslopende matters’ verwickeld in een ‘cultuurstrijd met sociaal-economische achtergronden’ (Volkskrant) en is er bij de ‘relschoppers’ sprake van een ‘diepergaande onvrede met de maatschappij’ (Algemeen Dagblad).

De interviews met journalisten leveren een minstens zo kleurrijk geschakeerd en tegenstrijdig beeld op. Simpele verklaringen, brede sociaal-economische of culturele reflecties en ook de nodige scepsis wisselen elkaar af¹⁵:

HP, 14: ‘Op het Leidseplein gingen mensen vechten die uit de bioscoop kwamen omdat ze plotseling in een stenenregen en tussen een knuppelregen in kwamen. Er stonden van die Amsterdammers te knokken, van die keurige Amsterdammers die normaal ’s zondagsmiddags bij Roda JC II pils drinken in de kantine. Die stonden nu ook te meppen en met de krakers mee stenen te gooien naar de politiebusjes. Die kwamen hun stamcafé uit en kregen ineens een traangasbom in de menigte. Het werd hun op een gegeven moment ook te veel’.

GPD, 13: ‘Ik herinner me ook dat ME-ers tegen mij zeiden dat ze verschrikkelijk geschrokken waren van (...) de bloeddorst van sommige collega’s, met wat voor enthousiasme ze er wel niet op inhakten. Dat heeft natuurlijk ook allemaal escalerend gewerkt op die dag. Het weinig defensieve beleid van de politie (...). Ik heb ook in Parijs rellen verslagen (...), maar ik ben er daar toen wel van overtuigd geraakt dat de rijkspolitie hier aanzienlijk ruwer optreedt, onbehoudener optreedt dan die alom gevreesde oproerpolitie van de Fransen’.

AD, 05: 'Ik bedoel zo'n feestje van die inhuldiging van de koningin, dat mag van mij, maar ik vind inderdaad dat je onder deze economische omstandigheden je wel een beetje in mag houden. Want dit grappe kost miljoenen (...). Je moet oppassen om hier een situatie te creëren van de klassieke klassenstrijd, zeg maar het gezag, de rijken met als allerrijkste een koningin of iets dergelijks. Vandaar dat ik zoveel moeite had met die sfeer van escalatie, die door sommige ministers werd opgeroepen. Dat zie je niet een twee drie hier in de krant terug behalve in dat hoofdartikel: het ceremonieel had best wat terughoudender kunnen zijn, want je had op je vingers kunnen natellen dat er ongelukken van zouden komen'.

Parool, 28: 'Het is gewoon zo dat de kraakbeweging een hele cultuur om zich heen heeft die mensen aantrekt, ook uit de provincie, die hier een beetje komen spelen (...). Ik heb er dokterskinderen tussen zien zitten die gewoon aan het vernielen slaan. Dat heeft niets met woningnood te maken. Maar dat zuigt het wel met zich mee'.

VARA, 34: 'Die hele klote speculatiemarkt, het huizenbestand, maar ook werkloosheid, uitzichtloosheid, geen betrokkenheid. We zijn niet de maatschappij aan het opbouwen na de tweede wereldoorlog. We zijn aan het proberen de maatschappij te redden van de derde wereldoorlog'.

EM, 06: 'Het zou wel eens interessant zijn om die groep te interviewen, de kanslozen, dat zijn ze eigenlijk, zo voelen ze het vooral zelf (...). Tijdens die rellen moest ik ineens denken aan Christoffer Lasch, die bij wijze van spreken het signalement heeft gegeven van die idiote gek die Reagan heeft aangeschoten: alles is 'stardom' geworden, in het bedrijfsleven, in de kunst, noem maar op. Er is maar één manier om je te onderscheiden en dat is door ook een ster te worden. Als je die kwaliteiten niet hebt en de kansen daarvoor niet hebt, dan moet je zorgen dat je de sterren: de autoriteiten, de koningin-indirect-, de politie, dat je die pakt, beschadigt (...). Ik denk dat 't ook in die zin een cultureel verschijnsel is dat deze generatie geen 'Dylan' heeft. Als ze wat draaien, draaien ze 'The Stray Cats' en die spelen muziek uit de jaren vijftig. Dat heeft er ook mee te maken, ze hebben geen eigen cultureel idioom. En dat geldt voor alles, ze hebben ook geen werk'.

Volkskrant, 35: 'Ja, kijk, er is in het hoofdartikel van die dag waar veel over gediscussieerd is trouwens, geschreven over een 'cultuurstrijd met sociaal-economische achtergronden'. Het begrip beweging van tachtig is daar – niet voor de eerste keer – gevallen. Ik geloof daar persoonlijk helemaal niet in. Ik bedoel, ik denk niet dat er sprake is van een beweging, maar tegelijkertijd kan ik ook alleen maar zeggen: dat denk ik (...). Maar ik vind dat toch ontzettend moeilijk. Ik vind het ook tamelijk riskant om dat als krant te poneren. Ik vind niet dat dat niet kan of niet mag, maar het zijn speculaties over dingen die zich 'veenbrandsgewijs' in een samenleving ontwikkelen, waarvan ik denk dat dat toch iets te veel coiffure is ... het heeft natuurlijk ook wel een sociaal-economische, maar toch veeleer een sociaal-culturele wortel, daar ben ik van overtuigd. Wat het precies is dat mag de goeie god weten, maar of het een beweging is, betwijfel ik in hoge mate'.

Het beangstigende onbekende. In navolging van Bovenkerk kunnen we in meer of mindere mate voor alle media opmerken dat de eigen irritaties, wereldbeelden,

theorieën en politieke stellingnames veelal in de berichtgeving naar voren kwamen en dat de verslaggeving ons vaak meer leert over degene die verslag deed dan over de ongeregelde heden van 30 april 1980¹⁶. Daarbij is sprake van een 'externe toekenning van betekenis'¹⁷. Verslaggevers, commentatoren en deskundigen beschrijven, veroordelen en interpreteren het gedrag van de deelnemers aan de ongeregelde heden, zonder dat deze zelf aan het woord komen.

Slechts twee bladen (Parool en Volkskrant) hebben een poging gewaagd contact te krijgen met 'de vechters van 30 april', terwijl in de uitzending van VARA/Radio Stad een enkele maal 'actievoerders' aan het woord komen.

Marsh, Rosser en Harré hebben in hun interessante studie naar de gedragingen van jongeren in voetbalstadions en op scholen betoogd dat er meer aandacht zou moeten zijn voor 'het regelsysteem' waaruit het gedrag van als deviant omschreven groepen begrepen en verklaard kan worden. Ook de 'niet-orde' kent haar regels: 'the rules of disorder' om met Marsh c.s. te spreken¹⁸. Hierbij is sprake van eigen idioom, zowel als van eigen interpretatie en uitleg van het handelen. Het achterhalen van deze regels vraagt moeite en tijd en betekent serieuze aandacht besteden aan de manier waarop de leden van niet-dominante groepen zelf hun gedrag (zouden) verklaren. Het is overduidelijk dat het merendeel der journalisten een dergelijke onderneming uit de weg gaat. Op vragen onzerzijds aan de respondenten of men getracht heeft door te dringen tot 'de stenengooiers' werd voornamelijk geantwoord dat men het wel had geprobeerd 'maar er kwam weinig uit' of men had de poging maar niet gewaagd in de veronderstelling dat er 'toch niets uit zou komen'.

Parool, 27: 'We hebben pal daarop gesprekken gehad met de mensen die het aanging. We zijn naar het Huis van Bewaring gegaan om de verdachten te interviewen. Naderhand bleek dat ze de verkeerden gegrepen hadden, dat waren gewoon een stelletje mensen die niet hard genoeg konden lopen. Maar die hebben allemaal zo'n verhaal van: ja gô, ik weet niet, weet je wel zoiets. Daar kom je dus ook niet verder mee'.

EM, 10: 'Vragen naar motieven heeft wel zin met een krakersbeweging die een motief heeft. Maar een vent die op de F-side van een voetbaltribune zit en besluit rotzooi te maken (en zulke types waren het) die heeft geen motief. We hebben er wel mee gesproken, maar het heeft absoluut geen zin om het af te drukken (...) er komt natuurlijk godvergeten weinig uit. "Ik ben maar gaan smijten" daar komt het op neer'.

Volkskrant, 35: 'Een week of twee weken daarna, na 1 mei, hebben wij van Sietse van der Hoek een groot verhaal gehad, van vijf, zes anonieme krakers en van één van die quasi-anarchistische groepen, die bereid waren hun motieven te vertellen. Dat hebben we uitvoerig gehad. Dat waren vijf of zes mensen die stuk voor stuk stenen hebben gegooid en daar die typisch eerste, en daarna regelmatig verder gebruikte motiveringen voor hadden verzonnen: bijna allemaal wel over de woede, het beeld van al die anonieme, robotachtige ME-ers, van die dingen waarvan ik altijd denk: ja, ja'.

Journalisten neigen ertoe vooral de gebaande paden te bewandelen, informatie over maatschappelijke conflicten wordt betrokken uit bekende kanalen van 'deskundigen' en 'politici', dat is veelal een kwestie van tijd: de dominante helft van de samenleving is georganiseerd, kent 'voorlichtingsambtenaren' of 'zegslieden', het niet-dominante gedeelte kent deze organisatie vaak niet. De voor de hand liggende fout is dat het optreden van dergelijke groepen zelf ook als ongeorganiseerd, zinloos en doelloos wordt afgedaan. De – overigens vaak bewust vanuit een basis-democratische idee toegepaste – neiging van dergelijke groepen om uitdrukkelijk geen leiders of woordvoerders aan te wijzen frustriert journalisten dan ook mateloos. Bij herhaling wijzen respondenten op het gebrek aan een centrale organisatie of een woordvoerder, zelfs bij een beweging die al een naam heeft, de kraakbeweging. De nieuwsorganisatie heeft behoefte aan efficiënte en zakelijke, eenduidige uiteenzettingen, zelfs al is de werkelijkheid soms eerder emotioneel dan zakelijk en eerder complex dan eenduidig¹⁹.

Een ander belangrijk aspect dat naar voren kwam in de gesprekken met onze respondenten, was de nadruk die door hen gelegd werd op het onderscheid 'krakers' en 'relschoppers'.

Verrassend genoeg keerde een aantal respondenten van Stad Radio Amsterdam zich tegen deze verklaringen. Zij, die zich volmondig achter de kraakbeweging scharen, hielden vol dat 'krakers' en 'deelnemers aan de ongeregelde heden' wel degelijk dezelfde waren:

Stad, 29/30: Moet er geen onderscheid gemaakt worden tussen wat 's morgens in de Kinkerstraat gebeurde en 's middags op het Waterlooplein en het Rokin? Resp. 30: Het was toch fantastisch wat er op het Waterlooplein gebeurde. Resp. 29: Dat waren dezelfde mensen hoor, die kennen we, dat waren dezelfde mensen (...). De kraakbeweging had heel goed door hoe belangrijk die dag was, hoe je die dag inderdaad kon gebruiken en naar je eigen hand kon zetten.

Waar nu komen de verschillende interpretaties vandaan? Wij menen te mogen stellen dat dit een bevestiging is van de stelling van Tuchman dat het onbekende voor de pers veelal taboe is, niet geduid kan worden en daarom veelal wordt gediskwalificeerd²⁰. Journalisten refereren aan de status-quo en de status-quo heeft – schoorvoetend – een anti-autoritaire beweging erkend, en deze ook – dat is belangrijk – een naam gegeven. 'Kraken' en 'de kraakbeweging' zijn geaccepteerde termen met een connotatie van: 'weliswaar niet geheel wettig, maar vaak toch begrijpelijk, de woningnood enzo'. Dergelijke connotaties van benoemde en daarmee ook afgeperkte bewegingen worden niet gemakkelijk meer losgelaten!

Verschijselen worden aan de definitie getoetst en niet langer andersom. Het is immers uiterst bedreigend als een min of meer geaccepteerde sociale beweegreden – woningnood – en het schoorvoetend geaccepteerde gedeeltelijke antwoord daarop – kraken – gekoppeld worden aan daadwerkelijk en gewelddadig verzet tegen symbolen van orde en gezag.

3. Naar een verklaring van het journalistieke perspectief

Het journalistieke perspectief. Als belangrijkste consequenties van de wijze waarop nieuws wordt geselecteerd kunnen worden genoemd het fragmentarische en vluchtige karakter van de berichtgeving en de gerichtheid op de geïnstitutionaliseerde werkelijkheid²¹. Beide consequenties van nieuwsselectie worden versterkt bevestigd door het centrale journalistieke principe van feitelijkeheid. Het streven naar feitelijkeheid interfereert sterk met de gerichtheid van de journalistiek op de geïnstitutionaliseerde werkelijkheid. Tuchman spreekt in dit verband over een 'web of facticity' dat journalisten spinnen rond geïnstitutionaliseerde bronnen²². Een feit, aldus Tuchman, heeft op zich geen betekenis: 'it is the imposition of a frame of other ordered facts that enables recognition of facticity and attribution of meaning'²³. Omdat het voor journalisten een ondoenlijke opgave is alle elementen van dit 'frame of other ordered facts' te controleren, verlaten zij zich vooral op de geëigende methoden van materiaalverzameling, met andere woorden op de gevestigde informatieveranciers ('the competent knowers'). Er is sprake van een wederzijdse beïnvloeding van de journalistieke materiaalverzameling en de invulling die wordt gegeven aan het begrip feitelijkeheid. 30 april 1980 leverde een treffende illustratie hiervan:

NRC, 16: 'Iets van het LOK (Landelijk Overleg Kraakgroepen) kun je toeschrijven aan een bron, anonieme stencils niet. Het enige wat je zou kunnen doen is krakers opbellen, maar omdat krakers geen organisatie hebben, kun je niet een kraker laten optreden als woordvoerder voor een hele groep. Als die zegt het is waar of niet waar, weet je nog niet of het zo is, en dat is ons criterium. Krakers hebben geen achterban, het is ieder voor zich'.

Volkskrant, 36: 'Als het LOK iets zegt is dat een feit, want het LOK dat is een organisatie'.

AD, 03: 'We dringen gewoon niet tot die mensen door, want het is natuurlijk een anonieme groep. De krakers hebben zich verenigd, dus die kun je vinden. Die andere massa is doorgaans niet georganiseerd'.

Het zijn vooral de gevestigde informatieveranciers, die bepalen wat de feiten zijn. Hiermee is niet gezegd dat de journalistiek een bondgenootschap is aangegaan met de status-quo, wel dat zij daarop vaak terugvalt voor haar berichtgeving. Er wordt over de relschopper geschreven, maar zijn perspectief komt amper aan de orde.

Aan de andere kant moet worden opgemerkt dat op 30 april 1980 de routineuze nieuwsaanpak sterk onder druk kwam te staan.

Al improviserend is verslag gedaan van het zich voltrekkende gebeuren. Men was vooral overgeleverd aan de waarnemingen van de eigen journalisten. 30 april

1980 liet daarbij overduidelijk zien dat de vraag hoe feiten beschreven moeten worden geen zaak is waar de journalist veel aandacht voor heeft.

Vele malen konden (varianties op) de volgende uitspraken worden opgetekend:

- 'wij registreren wat er gebeurt'.
- 'wij gaan uit van wat er gebeurt. Dus altijd er achteraan'.
- 'wij geven alleen door'.

Journalisten lijken de passieve getuigen en observatoren van wat zich voltrekt in de maatschappij. Hun taak bestaat uit het bijeenprokkelen en verzamelen van de feiten, die daarna geïnterpreteerd en becommentarieerd worden (waarbij wel veelal een vermenging plaatsvindt). Tuchman kwalificeert het nieuwswerk daarom als 'naïef empiristisch'²⁴, terwijl Gans de (Amerikaanse) journalistiek aanwijst als waarschijnlijk 'the strongest remaining bastion of logical positivism'²⁵. Immers, net als de logisch positivisten, veronderstellen journalisten een natuurlijke basis van direct waarneembare feiten. Het resultaat daarvan wordt met name weerspiegeld op de voorpagina's van de kranten of in het NOS-journaal: de harde feiten over de toestand in de wereld. Anthony Smith schrijft: 'There are important philosophical roots of the phenomenon of 'hard' news. It represented the triumph of positivism (...). In news, as in post-Darwinian science, careful observation could lead to the incontrovertible discovery of pure information'²⁶.

Het is kenmerkend dat de door ons ondervraagde journalisten op vragen naar het waarom van hun 30 april-berichtgeving sterk refereerden aan hun waarneming en minder sterk aan eigen politieke of theoretische uitgangspunten. Zij vielen in eerste instantie terug op naïef empiristische noties.

EM, 10: 'Ze zagen er ook anders uit, een kraker en een rellenschopper die kun je uit elkaar houden'.

NRC, 20: 'We zijn daar zo blanco mogelijk gaan staan. Dat doen we altijd. Het was een stukje journalistiek werk, wat je normaal gesproken nooit meer doet. Dit was echt pure waarneming'.

VARA, 34: 'We hebben gewoon geconstateerd, doorgegeven wat er gebeurde'.

Volkskrant, 38: 'Je bent een buitenstaander en je noteert alleen maar wat je ziet'.

'Geen enkel mens staat in z'n eentje tegenover een wereld die alleen maar uit pure feiten bestaat. Zo'n wereld bestaat niet', schreef Wright Mills en hij wees erop dat zowel de observatie als de interpretatie van maatschappelijke gebeurtenissen plaatsvindt met behulp van gedeelde betekenissen, tekens en symbolen²⁷. De verslaggeving van 30 april 1980 bevestigt deze stellingname. Desalniettemin kan worden vastgesteld dat wanneer journalisten geconfronteerd worden met kritiek op of met vragen over de inhoud van hun verslaggeving, zij zich niet beroepen op hun redactionele uitgangspunten of hun eigen maatschappijbeeld, maar op een

zeer ongecompliceerde opvatting van feitelijkheid. De meeste journalisten ont-kennen dat hun berichtgeving een bepaalde constructie van de werkelijkheid is. Zij maken geen werkelijkheid, die werkelijkheid bestaat onafhankelijk van hen en kan simpelweg worden geobserveerd. Twee journalisten brengen het op vragen naar aanleiding van hun berichtgeving rond 30 april als volgt onder woorden:

VARA, 34: 'Wij lieten horen hoe de realiteit was. We hebben de realiteit niet gemaakt, die was er. Nou dat hebben we bijna perfect laten horen'.

NRC, 20: 'Wij delen de maatschappij niet in. De maatschappij functioneert zoals die functioneert, dat vang je op en daar schrijf je over'.

4. Conclusie

De geloofwaardigheid en autonomie van de journalistiek blijkt direct verbonden met het streven naar feitelijkheid. Tegelijkertijd maakt de verslaggeving van 30 april duidelijk hoe divers de gepresenteerde feiten zijn (en dat geldt natuurlijk niet alleen voor de 30 april-verslaggeving). Het 'common sense naturalisme'²⁸ waarvan de sociologie wel wordt beschuldigd is intrinsiek verbonden met de journalistiek. Het zou de doodsteek zijn voor het nieuwsbedrijf wanneer zijn vanzelfsprekende nieuwsaanpak bij voortduring ter discussie zou worden gesteld. De journalistiek zal noodzakelijkerwijs blijven werken met een bepaalde *common sense* opvatting over de feiten. Het is déze oriëntatie van de journalistiek, naast haar gerichtheid op de 'geinstitutionaliseerde werkelijkheid', en gevoegd bij andere cruciale factoren als 'actualiteit' en 'verkoopbaarheid', die ons de hypothese dat goede journalisten dé chroniqueurs en analytici zijn van hun tijd, doet verwerpen²⁹.

Noten

1. Zie M. Breedts Bruyn en E. Brunt: Over boedelscheiding en hertrouwen. *Sociodrome* 1980/5, p. 5-6. Deze hypothese is krachtig verdedigd door de huidige eindredacteur van de Haagse Post (Ron Kraal): 'De vraag is altijd wat superieur is, de sociologie of de journalistiek. Ik denk dat journalistiek een superieure vorm van sociologie is. Sneller en leesbaarder'. (*De Volkskrant* 16 april 1983).

2. Denk aan het nummer rond sociologie en journalistiek van *Sociodrome* 1980/5 of aan het optreden van Ton van Dijk (Haagse Post) en Frans Peeters (*Vrij Nederland*) op het NSAV-congres 'Ethische en praktische problemen van sociaal onderzoek', Utrecht 20 en 21 mei 1981.

3. Zie F. Bovenkerk: 30 april: hoe de deskundigen de rellen hebben verklaard. *Sociologische Gids*, 1981/1 en het WRR-rapport nr. 20: *Demokratie en geweld*, Den Haag 1980.

4. E. van de Beek, G. Engbersen en R. van der Veen, *De regels van de journalistiek, een onderzoek naar de boodschappers van 30 april 1980*, Leiden 1982.

5. *Algemeen Dagblad* (3 redactieleden, 2 verslaggevers), *Elseviers Magazine* (3 redactie-

leden, 2 verslaggevers), Gemeenschappelijke Persdienst (1 redactielid, 2 verslaggevers), *Haagse Post* (2 redacteuren/verslaggevers), *NRC-Handelsblad* (2 redactieleden, 3 verslaggevers), *Nieuwsblad van het Noorden* (1 redactielid), Nederlandse Omroep Stichting (1 regisseur, 1 presentator), *Parool* (1 redactielid, 3 verslaggevers), Stad Radio Amsterdam (2 verslaggevers), VARA (1 regisseur, 1 presentator en 2 verslaggevers), *Volkskrant* (2 redactieleden, 2 verslaggevers) en *Waarheid* (1 redacteur/verslaggever).

6. Zie Y. Starrenburg, Inhoudsanalyse commentaren m.b.t. de gebeurtenissen op 30 april 1980, (interne notitie WRR), Den Haag 1980.

7. Ibid., p. 4.

8. Ibid., p. 5.

9. F. Bovenkerk (1981), p. 6.

10. Zie de eerder weergegeven stelling en ook de repliek van E. Brunt op F. Bovenkerk in: *Sociodrome* 1981/1, p. 15-16.

11. Zie ook G. Engbersen, E. van de Beek en R. van der Veen, Rellenjournalistiek en sociale verantwoordelijkheid, *Massacommunicatie* 1984/2.

12. Het voorbeeld is ontleend aan *Elseviers Magazine* (3-5-1980).

13. Cf. A. van Zoest, *Waar gebeurd en toch gelogen, over fictie en niet-fictie*, Assen 1980.

14. Deze reconstructie is gemaakt met behulp van (redactionele) commentaren en de overzichtsartikelen die rond 30 april zijn gepubliceerd.

15. Zie E. van de Beek, G. Engbersen en R. van der Veen (1982), p. 253-268.

16. F. Bovenkerk (1981), p. 22.

17. Zie P. Marsh, E. Rosser en R. Harré, *The rules of disorder*, London 1978, p. 4.

18. Ibid., p. 7.

19. Cf. H. J. Gans, *Deciding what's news*, New York 1980, p. 39 en p. 239.

20. G. Tuchman, *Making news, a study in the construction of reality*, New York 1978, p. 215.

21. Zie onder andere de eerder genoemde studies van H. J. Gans (1980) en G. Tuchman (1978). Zie ook M. Fischman, *Manufacturing the news*, U.P. Texas 1977, S. Chibnall, *Law and order news, an analysis of crime reporting in the British press*, London 1977, en J. Gatung en M. H. Ruge, The structure of foreign news, in: J. Tunstall: *Media sociology*, London 1970.

22. Zie G. Tuchman (1978), p. 82-104.

23. Ibid., p. 88.

24. G. Tuchman (1978), p. 180.

25. H. Gans (1980), p. 184.

26. A. Smith, *The politics of information, Problems of policy in modern media*, London 1978, p. 149.

27. C. W. Mills, *Macht en mensen*, Amsterdam 1971, p. 114.

28. Zie G. de Vries, De armoede van de sociologie. *Hollands Maandblad* nr. 374, 1979, p. 6.

29. In dit artikel is met name aandacht besteed aan twee centrale kenmerken van het journalistieke regelsysteem: de gerichtheid op de geïnstitutionaliseerde werkelijkheid en de naïef empirische werkelijkheidsconceptie. Onbesproken is gebleven de invloed van het geheel van organisatorische en technische grensbepalende factoren van de journalistieke verslaggeving. M.a.w. de effecten van het nieuwsbedrijf en de 'aard van het medium' (dagblad, weekblad, radio, televisie) op de nieuwsvoorziening. In de 'Regels van de journalistiek' wordt hier nader op ingegaan.